

gions meridionals, on s'havia mantingut més popular) accepcions secundàries, de valor més anecdòtic, ni la llengua literària del Nord no hi renuncià (i no solament en els cercles i cenacles dirigents i arcaïtzants, on escriptors com Carner o Riba donaven en tals casos bon exemple, sinó en individus més independents): «d'amagat porta En Robert / una dona *fetillera* / que, si vol, floreix lo prat, / si vol, l'arbre se corseca», MilàF (*Arnaldó de Baseya*, v. 82, ed. Gili, p. 314); «¿No serà el goig humà relíquia de la Mort? / Les penes i els plaers són vana polseguera / que fugint lleva l'home, per la por de morir / --- / Oh casta Mort, oh amiga, oh gentil *fetillera!* / si per tu frueixo el plaer no vull l'eternitat: / l'etern és immutable, no coneix la quimera / de la nit ni del dia, / ni el seny ni la follia, / ni la suau melangia / de cap dolor present, ni de l'amor passat», Coromines (*Elegia a Ribes*, 1935, O. C., 1172).

Deixant per a després la menudalla moderna i secundària, passo al problema interromànic. Per començar, salta a la vista que el mot reapareix en la llengua bessona de la nostra,¹ amb fets que el PDPF sintetitza acceptablement, i amb notable paral·lisme amb els catalans: «*fachilba* charme, sortilège; *fachilhier* m. sorcier; *fachilbaria*: charme, sortilège; *fachilbar* tr. ensorceler». Si ens assegurem amb el PSW (III, 369-70), comprovem que no són suposicions: hi ha tres testimonis irreprotxables de *faytilhas* («Zauberei, Zaubermittel») en textos en prosa 2 d'ells del Bordeles o de Guiena, un altre potser llgd., i tots de cap al S. XIII; de *fachilbar* 'embruixar' un testimoni bastant clar en el Tractat de Geomància (que crec llgd. i de c. 1300); de *fachilier* i *fachiliera* («Zauberer») bastants en el *Breviari d'Amor* de M. Ermengaut de Beziers (principi S. XIV), i assegurats per rima amb *cosseilheiras*,³⁵ amb un de la forma quasi perigordina *feytilheys* i *feytilheyras* en la Costuma de Bazàs, en la qual apareixen també un parell de vegades *faytilbarias* i el seu sinònim *faytilbs*.

En tenir prou per orientar-nos, més que més essent així que el mot no s'ha extingit i en queden testimonis actuals ací i allà en terra occitana: em basta citar-ne dos, un en el Carcí, «*fotsilièro* f. sorcière» (Lescale) que, segons les normes fonètiques modernes d'aquesta zona, s'ajusta perfectament al *fachilhiera* antic; i en la terra mistralenca el mot deu haver viscut també, per bé que el poeta l'usà en una forma alterada: «tòuti li tèsi d'eresiò, / *fachinarié*, negroumançlo / --» (*Nerto* VII, v. 50).²

En conclusió, doncs, tant les formes catalanes com les occitanes suposen fonèticament, en la manera més clara i inequívoca una arrel FACT-: més que més la forma occitana *fach-/fayt-* (que és també el cas del *feytilheyras* de Bazàs, on FACTUM ja dóna *feit* igual que en cat. antic); i anant a la terminació, totes les aparències són que es tracta de FACT-ICULA, FACT-ICULARE, FACT-ICULARIUS. Cap meravella al capdavant en tal formació, puix que és la mateixa de *sortillera* 'encantaire, maga' en JRoig (*Spill*, 9778), *sortiller* en StVicentF, oc. ant. *sortilhier* 'màgic' (cf. *sorcier*, -ière) freqüent en

llgd. i gc. antics (i un cop *sortilba* 'bruixeria'), «*sorticulosus*: χρησμοδότης», 'oracle, endeví' en glosses (veg. DCEC, SUERTE, IV, 301a52ss. i ací SORT).

Es, doncs, prou clar que convé relacionar els nostres derivats en -ICULA, però amb arrel FACT-, amb els derivats hispano-portuguesos que signifiquen el mateix, i tenen la mateixa arrel FACT- amb sufix diferent: port. *feitico* 'amulet', 'petit artefacte supersticiós', 'bruixeria' (manllevat després per l'it., fr. i internacional *feticcio*, *fétiche*, *fetitx*) i cast. *hechizo*, *hechizar* (d'on el nostre castellanisme assimilat ENCIS), la base FACTICIUS en aquest cas salta a la vista, pel sentit de l'adjectiu llatí i de la seva correspondència adjectiva port. *feitico* 'factici, afaïçonat', que ens acaba de fer comprendre com del radical de FACERE i FACTUM era natural que es formessin coses de fetilleria.

Però si aquesta connexió quasi s'imposa, ¿què ditim de la que es veu amb l'it. *fattucchiere*, *fattucchiera*? Car ací no és solament el significat que és idèntic, i l'arrel que s'identifica perfectament, sinó que també coincideix la terminació, quasi del tot, salvant només la vocal temàtica: -ICULA/-UCULA. No és possible refusar a Spitzer un fort assentiment de principi, quan reclamà (en un bon article d'ARom. XIII, 194) que els italianistes no acluquessin tant els ulls davant les coses de les altres llengües romàniques i menyspreant el testimoni coincident dels quatre idiomes germans de Ponent s'atinguessin a la divulgada idea del FATUM, les *fades*, i la fata Morgana o encantadora.

També des del punt de vista fonètic, la *tt* mostra que es tracta de -CT- i no pas de -T- intervocàlic, i la identitat entre llur *fattucchiera* i la nostra *fetillera* és colpidora. La lingüística romànica és un tot sense fragmentació lícita: legitimem l'especialització, però mentre no signifiqui posar-se antipares.³ L'oposició entre FACTICUL- catalano-occità i FACTUCUL- italià es podria despatxar sumàriament rememorant la *manicula/manucula* (cat. *manilla/manoll*), *amnicula*/*AMNUCULA (ètimon del nostre riu Anoià), *geniculum/genuculum*, *feniculum/feneculum*, *ferrolla*, etc.

Ens privarà, però, d'exagerar la claredat de la qüestió la reacció del savi especialista toscà S. Pieri, que resumint tradueixo: «*fattucchiere* no pot venir d'un verb *fattucchiare* freqüentatiu de *fare* 'fer' perquè aquell verb és una creació de gramàtics per recolzar-hi l'etimologia de *fattucchiere* i perquè les formacions en -ucchiare no vénen del participi sinó del radical de l'infinitiu. La forma antiga era *fattucchiara*, -chiaro (Berni, 1531, i en un text medieval), per tant el mot no és suspecte de ser un manlleu transalpí com ho són els mots antics en -iere. Vindria de FATUCLUS, si bé amb -tt- per contaminació de *fatto* i <?> *fatturare*. Ara bé l'important és que aquest FATUCLUS apareix dues vegades en manuscrits de Sèrvius, com a sinònim de *fatuus*, per més que alguns hagin volgut canviar-lo per conjectures en altres formes, i *fatuus* és nom de divinitat: els *fatu* eren divinitats silvestres i camperes que predeien l'esdevenidor o obraven malèficament» (ALLG XIII, 582-3).

Tot sospesat, em sembla que hi ha una bona mesu-